

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра історії України

Дипломна робота

магістра

з теми **«ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК
НАУКОВОГО УКРАЇНОЗНАВСТВА
(КІНЕЦЬ ХІХ ст. – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ ст.)»**

Виконав: магістрант 2 курсу

IstA1-M18 групи денної форми навчання

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальність 032 Історія та археологія

за освітньою програмою Історія

Сірук Олексій Іванович

Керівник:

Трубчанінов С. В. кандидат історичних

наук, доцент кафедри історії України

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ВСТУП

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерела та методологія дослідження проблеми	7
1.1. Історіографія проблеми становлення і розвитку наукового українознавства	7
1.2. Джерельна база та методологічні засади дослідження	15
РОЗДІЛ 2. Зародження і становлення наукового українознавства (кінець XIX ст. – початок XX ст.)	21
2.1. Започаткування українознавчих студій в університетах, наукових і просвітніх товариствах Наддніпрянщини та Наддністрянської України	21
2.2. Місце В. Антоновича та М. Драгоманова у творенні скарбниці наукових знань про український народ	32
2.3. Внесок М. Грушевського, І. Франка та інших чільних діячів Наукового товариства імені Т. Шевченка у вивчення України та її народу	38
РОЗДІЛ 3. Розвиток наукового українознавства на тлі національного піднесення та боротьби за відновлення української державності (1905–1921 рр.)	44
3.1. Українське наукове товариство в Києві – головний українознавчий науковий центр Наддніпрянщини	44
3.2. Українознавчі дослідження в період Української революції 1917–1921 рр.	53
РОЗДІЛ 4. Українознавчі дослідження у 1920-х – на початку 1930-х рр.	66
4.1. Розгортання наукового українознавства в період здійснення політики «українізації»	66
4.2. Згортання українознавчих досліджень в умовах утвердження сталінізму	80
4.2. Наукове українознавство в Західній Україні та в діаспорі	91
Висновки	114
Список використаних джерел і літератури	116

ВСТУП

Актуальність проблеми. Актуальність сформульованої проблеми зумовлюється кількома чинниками. По-перше, вивчення українознавчої проблематики є міцним фундаментом для розуміння місця і ролі української нації в світі на тлі складних і суперечливих умов сьогодення. По-друге, передові вітчизняні учені кінця XIX – першої третини XX ст. були виразниками української національно-державної ідеї. Їхні наукові студії допомагали сучасникам і сприяють нині теперішньому поколінню українців пізнавати свою справжню сутність. Українознавча наука була і залишається рушієм національної самосвідомості. По-третє, розвиток українознавчих знань відбувався синхронно з розвитком боротьби за українську державність. У XIX ст. – першій третині XX ст. відбувався процес зародження, розвитку та згасання українознавчих наукових осередків. Здобутки вчених-українознавців 1920-х рр. стали основою для національного відродження.

Зусилля українознавців кінця XIX – першої третини XX ст. – провісників утвердження національної ідеї не повинні бути марними. Влада зобов'язана звернути увагу на прояви морального та культурного занепаду, утиски національно-патріотичних виявів громадськості.

Історія поступу наукового українознавства – це значний масив даних, який потребує детального вивчення, адже провідні представники наукового українознавства започатковували нові методики наукових досліджень, здійснювали пошук та опрацювання значної кількості історичних джерел, здійснювали активну видавничу діяльність.

Дослідження особливостей розвитку українознавства сприятиме відповідям на виклики нового часу.

Мета дослідження полягає у вивченні процесу становлення й поступу наукового українознавства наприкінці XIX ст. – у першій третині XX ст. Зважаючи на актуальність означеної проблеми та потребу комплексного

висвітлення розвитку українознавчого наукового руху варто проаналізувати тенденції розвитку різних академічних українознавчих осередків, їх об'єднавчі мотиви діяльності на користь примноження знань про українську державність та становлення українства.

Для реалізації означеної мети визначено такі **завдання дослідження**:

- з'ясувати стан дослідження проблеми в українській історіографії, ступінь її джерельного забезпечення;
- прослідкувати як започатковувалися українознавчі наукові традиції в умовах університетського та науково-просвітнього громадського життя Наддніпрянської та Наддністрянської України;
- визначити місце В. Антоновича та М. Драгоманова у творенні наукових уявлень про витоки і особливості українського народу;
- показати вклад М. Грушевського, І. Франка та інших дійсних членів Наукового Товариства імені Т. Шевченка у вивчення України та її народу;
- дослідити розвиток та здобутки київського Українського Наукового Товариства – ключового українознавчого наукового центру Наддніпрянщини;
- відтворити основні тенденції українознавчих студій в період Української революції 1917–1921 рр.;
- визначити фактори згортання українознавчих досліджень в умовах утвердження тоталітарного режиму;
- з'ясувати як розвивалося наукове українознавство в Західній Україні та в діаспорі.

Об'єктом дослідження є діяльність наукових осередків і корифеїв українознавчої науки в кінці XIX – першої третини XX століть, наукові та науково-популярні праці з українознавства, в яких відображений розвиток його теоретико-методологічних основ.

Предметом дослідження є процес зародження, поступу і тенденції розвитку наукового українознавства як комплексної системи наукового пізнання України та українців.

Територіальні межі дослідження – етнічна територія України з урахуванням тогочасного адміністративно-територіального поділу та державної належності, а також мережа осередків українознавчих організацій (місця зосередження вчених українознавців) в різних країнах.

Хронологічні межі роботи охоплюють кінець XIX – першу третину XX ст. Це доба національно-культурного відродження українства.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять принципи історизму та об'єктивності. Для вирішення поставлених мети і завдань використано такі загальнонаукові, спеціально-історичні та міждисциплінарні методи дослідження:

- **конкретно-пошуковий** (виявлення, відбір, теоретичний аналіз, синтез, актуалізація, класифікація, узагальнення виявлених опублікованих джерел з досліджуваної проблеми);
- **історико-структурний** (визначення, структурування основних складових періодів життя та діяльності вчених-українознавців);
- **проблемно-хронологічний** дозволив прослідкувати й розглянути діяльність українських дослідників в русі, змінах, часовій послідовності;
- **діахронний (метод періодизації)** для дослідження функціонування українознавчих наукових осередків у межах визначених історичних періодів;
- **метод актуалізації** для поширення висновків дослідження на сучасному етапі розвитку культури і освіти України;
- **міждисциплінарний метод** – домінуючий у дослідженні, так як являється головним у вивченні ролі людини на тлі конкретної епохи;
- **метод мережевого аналізу** для моделювання «мережі» зв'язків у вивченні конкретного академічного осередку, наукового товариства тощо. Він є дуже важливим для розуміння наукової співпраці у контексті прийняття спільних рішень та вироблення програм організацій;
- **соціокультурний метод** для вивчення життєвого шляху окремих представників української наукової спільноти. Він дозволяє проаналізувати

рівень соціально-економічного розвитку, суспільно-політичного життя, світоглядних переконань, що панували в цій спільноті.

Наукова новизна полягає в комплексному аналізі зародження, становлення та діяльності українознавчих осередків. Визначена роль окремих представників українознавчого руху, які стали творцями комплексної системи українознавчих наукових знань.

Апробація роботи. Матеріали дослідження частково оприлюднювалися під час звітних наукових конференцій, а також в матеріалах XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (організатори: Громадська наукова організація «Соборність» (Україна), Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (Україна), Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна), Зеленогурський університет (Польща) та ін.).

Практичне значення роботи. Фактичний матеріал дослідження може бути використаний для підготовки узагальнюючих праць, спеціальних видань, які цілком, або побіжно будуть висвітлювати проблеми, які означені у кваліфікаційній роботі.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (10 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури. Обсяг основної частини роботи – 115 сторінок. Повний обсяг – 133 сторінки.

Список використаних джерел і літератури нараховує 181 назву. Серед них: опублікованих джерел – 25, праць українознавців кінця XIX – першої третини XX ст. – 57, джерел особового походження – 9.

ВИСНОВКИ

Опрацьовані здобутки української історіографії та опубліковані джерела дали змогу виокремити три етапи у розвитку наукової основи українознавства: I – зародження і становлення наукового українознавства (кінець XIX ст. – початок XX ст.); II – концептуальне оформлення українознавства на тлі національного піднесення та боротьби за відновлення української державності (1905–1921 рр.); III – інституціоналізація українознавства в період здійснення політики «українізації», деформації і згортання в умовах радянського тоталітаризму, діяльність наукових осередків на території Західної України та в еміграції.

Порівняння фактичного матеріалу, який міститься у наукових монографіях і статтях, довідкових виданнях, опублікованих збірках документів дозволило надати прозору оцінку життєвим фактам та подіям, пов'язаними з ключовими персоналіями, які творили наукове українознавство. Завдяки дослідженню вдалося прослідкувати діяльність мережі наукових установ, які зосередили свою діяльність на вивченні та популяризації української етнології, етнографії, археології, історії, літератури, географії, мовознавства тощо.

Українознавчі студії зосередилися при Харківському, Київському, Одеському, Львівському та Чернівецькому університетах. Дослідження творчої спадщини передових науковців XIX – початку XX століття показало комплексну роль зацікавленої академічної спільноти у виокремленні українознавства в самостійну гуманітарну дисципліну. Велику роль у створенні документальної бази відіграли Київська тимчасова комісія для розбору давніх актів, Історичне товариство ім. Нестора Літописця, Одеське товариство історії та старожитностей, історико-філологічні товариства при Київському, Харківському, Одеському університетах та інших містах. Київська громада, НТШ, УНТ, «Просвіта» та плеяда інших наукових товариств всіляко підтримували українознавчі дослідження, подекуди на ентузіазмі учасників,

часто без оплати проробленої роботи. Осередки товариств видавали серійні видання, випускали тематичні часописи і проводили відкриті лекції та інші заходи. Все це допомогло розвитку українознавства і виплекало нове покоління фахівців української історії, археології, етнології, культури тощо.

Ключовим чинником сприяння матеріалізації національної ідеї були події Першої світової війни та Українська революція 1917–1920 рр. Розпад Російської монархії відкрив сприятливе тло для національного відродження. Українські вчені почали працювати над розвитком методології українознавства, виокремлювати державницькі тенденції обрання тем. Наукові праці М. Грушевського, С. Томашівського, М. Біляшівського, М. Кордуби, І. Огієнка, М. Василенка утверджували концепцію історичної тяглості української державності у контексті загальноєвропейського розвитку.

Наступним етапом стало вивчення умов для академічного оформлення нової науки в умовах політики «українізації». Деякий час у цю добу примножувалася національна культура, розвивалися наукові постулати українознавства. Але обраний курс зазнав спротиву тоталітарного режиму – українознавці та їх родини зазнали репресій та утисків.

Ліквідація «українізації» спричинила деформацію змісту українознавчих досліджень. Дослідники, яким вдалося емігрувати, на теренах Західної України і в умовах діаспори у країнах Східної і Західної Європи провадили студіювання знань про Україну та українство. Ними були осмислені передові методики європейських колег. Тривалий час їх діяльність була чи не єдиною можливістю заявити про себе українському суспільству до фактичного утвердження незалежності в 90-ті роки ХХ століття.

Історичні події останніх років наштовхують на такі висновки: варто вивчати українознавство задля стимулювання інтересу громадськості до пізнання своїх витоків (мови, фольклору, правничих і культурних традицій тощо).

Список використаної літератури і джерел

Опубліковані джерела

1. ALMA MATER: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади: У 3 кн. / Упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульяновський. Кн. 2: Університет св. Володимира за доби Української Центральної Ради та Гетьманату Павла Скоропадського. Київ: Прайм, 2001. 704 с.
2. Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН) // Україна. 1925. Кн. 1–2. С. 98–99.
3. Етнографічна секція краєзнавчого гуртка Київського інституту Народної освіти // Україна. 1927. Кн. 6. С. 201.
4. Інститут Української Наукової мови // Україна. 1926. Кн. 5. С. 180–182.
5. Історична Секція Української Академії Наук в 1925 році // Україна. 1926. Кн. 1. С. 162–163.
6. Історичні установи Української Академії наук. Археографічна комісія // Україна. 1927. Кн. 6. С. 191–194.
7. Історія Академії наук України, 1918–1923: Документи і матеріали /НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського та ін. / Упоряд. В. Кучмаренко та ін. Київ: НБУВ, 1994. 640 с.
8. Історія Національної Академії наук України, 1924–1928: Документи і матеріали /НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського та ін. / Упоряд. В. Кучмаренко та ін. Київ: НБУВ, 1998. 762 с.
9. Кабінет примітивної культури // Україна. 1929. Кн. 4. С. 213–215.
10. Катедра Історії Українського Народу Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН) // Україна. 1925. Кн. 1–2. С. 222–223.
11. Копія звіту про ВУАН, надіслана з ГПУ УСРР до Київського окружного відділу ГПУ від 14. 03. 1928 // Пристайко В., Шаповал Ю.

Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД. Трагічне десятиліття: 1924–1934 / НАН України, СБ України, Укр. іст. т-во. Київ: Україна, 1996. С. 207–210.

12. Культурно-історична комісія // Україна. 1929. Кн. 2. С. 167–172.

13. Наукова діяльність товариства імени Шевченка в 1896 і 1897 р. // Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. 1898. Т. XXL. Кн. 1. С. 10–17.

14. Науково-дослідна катедра історії України в Києві, в академічному році 1924–1925 // Україна. 1925. Кн. 5. С. 164–165.

15. Науково-дослідна катедра історії України в Києві. Звідомлення за рр. 1925–26 // Україна. 1926. Кн. 4. С. 193–195.

16. Науково-дослідна катедра українознавства в м. Дніпропетровськ за рр. 1925–1926 // Україна. 1927. № 1–2. С. 223–225.

17. Некрологія. Академік Михайло Федотович Біляшівський // Україна. 1926. Кн. 2–3. С. 111–112.

18. Осібна гадка акад. М. М. Грушевського до протоколу Спільного зібрання ВУАН 17 жовтня, зачитаного на засіданні 31 жовтня 1927 р., в справі непорозумінь з Президією та Правлінням ВУАН // Сохань П., Ульяновський В., Кіржаєв С. М. С. Грушевський і Academia. Київ: Ін-т укр. археографії АН України, 1993. С. 242–243.

19. Протокол допиту М. Грушевського головою ГПУ УСРР В. Балицьким від 3.04.1931 р. // Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД. Трагічне десятиліття: 1924–1934 / НАН України, СБ України, Укр. іст. т-во. Київ: Україна, 1996. С. 258–261.

20. Українське наукове товариство в Києві та історична секція при Всеукраїнській Академії наук у рр. 1914–1923 // Україна. 1924. Кн. 4. С. 181–223.

21. Хроніка НТШ // Записки НТШ. Львів, 1932–1934. Т. 72. С. 77–83.

22. Хроніка // Україна. 1925. Кн. 3. С. 179–181.

23. Хроніка // Україна. 1926. Кн. 1. С. 170–182.

24. Хроніка // Україна. 1928 Кн. 2. С. 168–183.

25. Хроніка // Україна. 1928. Кн. 6. С. 212–213.

Праці українознавців кінця XIX – першої третини XX ст.

26. Антонович В. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. Київ: Либідь, 1995. 813 с.
27. Антонович В. Про козацькі часи на Україні / Післям. М. Ф. Слабошпицького; комент. О. Д. Василюк та І. Б. Гирича. Київ: Дніпро, 1991. 238 с.
28. Антонович Д. Заключення // Антонович Д. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упоряд. С. Ульяновська; Вст. ст. І. Дзюби; Передне слово М. Антоновича. Київ: Либідь, 1993. 588 с.
29. Багалій Д. Історія Слобідської України / Передмова, коментар В. В. Кравченка; Худ., упоряд., іл. В. О. Ріяка. Харків: Основа, 1991. 255 с.
30. Багалій Д., Сумцов Н. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). Харьков, 1906. 329 с.
31. Василенко М. Рецензія на працю М. Грушевського «Історія України-Руси». Т. 8 // Україна. 1925. Кн. 5. С. 158–159.
32. Вовк Ф. Від редакції (Дещо про теперішній стан і завдання української етнології) // Матеріали українсько-руської етнології. Львів, 1899. С. V–XIX.
33. Гермайзе О. 1-ша всесоюзна конференція істориків-марксистів у Москві // Україна. 1929. Кн. 3. С. 173–174.
34. Гермайзе О. В. Б. Антонович в українській історіографії // Україна. 1928. Ч. 5. С. 17–24.
35. Гнатюк В. Наукове Товариство імени Шевченка з нагоди 50-ліття його заснування (1873–1923). Львів, 1923. 15 с. / Сайт «Україніка. Електронна бібліотека». URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010854> (дата звернення: 10.06.2019).
36. Грушевський М. Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання // Україна. 1925. Кн. 5. С. 1–13.

37. Грушевський М. Галичина і Україна // Націоналізм: Антологія. Київ: Смолоскип, 2000. С. 180–183.
38. Грушевський М. З нагоди 150-ї книги «Записок» // Записки НТШ. 1929. Т. 150. С. 1–3.
39. Грушевський М. Історія та її соціально-виховуюче значення // Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ: Т-во «Знання» України, 1991. С. 179–192.
40. Грушевський М. «Малоросійські пісні» Михайла Максимовича і їх роль у розвитку українознавства // Народна творчість та етнографія. 1996. № 5–6. С. 30–41.
41. Грушевський М. Наукова діяльність Товариства ім. Шевченка в р. 1895. Записка для загального збору р. 1896 // Записки НТШ. 1896. Т. X. Кн. 2. С. 1–10 / Сайт «Е-архів Михайла Грушевського». URL: <http://hrushevsky.nbuv.gov.ua/item/0001058> (дата звернення: 12.06.2019).
42. Грушевський М. Наукове Товариство імені Шевченка // Грушевський М. С. Твори: у 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; Гол. ред. П. Сохань. – Львів: Світ, 2002. Т. 1. Серія: Суспільно-політичні твори (1894–1897). С. 188–202.
43. Грушевський М. Пам'яті О. Маркевича // Записки НТШ. 1908. Т. 55. С. 1–46.
44. Грушевський М. Пам'яті Федора Вовка // Україна. 1918. Кн. 1. С. 5–11.
45. Грушевський М. Початки громадянства (Генетична соціологія) // Україна. 1925. Кн. 3. С. 152–155.
46. Грушевський М. С. Розвиток українських досліджень у ХІХ столітті і вияви у них основних питань українознавства // Грушевський, Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. Львів: Видавництво «Світ». 2007. Т. 8. С. 229–265.

47. Грушевський М. Спірні питання староруської етнографії [Електронна копія] // Сайт «Культура України. Електронна бібліотека». URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=800> (дата звернення: 10.06.2019).

48. Грушевський М. Українське наукове товариство в Києві і його наукове видавництво / Сайт «Е-архів Михайла Грушевського». URL: <http://hrushevsky.nbuv.gov.ua/item/0001147> (дата звернення: 10.06.2019).

49. Грушевський М. Українсько-руські наукові курси // Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 1. С. 246–256.

50. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть // Грушевський Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Львів: Видавництво «Світ». 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 152–164.

51. Грушевский А. Памяти историка Малороссии Н. И. Костомарова // Чтения Исторического Общества Нестора Летописца. Киев, 1906. Кн. 19. Вып. 1. С. 70-71.

52. Грушевський О. Стежки і шляхи української науки // ЛНВ. Київ, 1918. Кн. 6. С. 126-133.

53. Дорошенко В. Український науковий рух в 1913 році // Україна. 1914. Кн. 1. С. 99–111.

54. Дорошенко Д. Огляд української історіографії: Державна школа: Історія, Політологія. Право / НАНУ, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського та ін. Київ: Українознавство, 1996. 254 с.

55. Дорошенко Д. Розвиток науки українознавства у ХІХ – на початку ХХ ст. та її досягнення // Українознавство: Хрестоматія – посібник: У 2 кн./упоряд. В. С. Крисаченко. Київ: Либідь, 1997. Кн. 2. С. 286–309.

56. Драгоманов М. Антракт з історії українофільства // Драгоманов М. Вибране («...Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / упоряд. та автор іст.-біограф. нарису Р. С. Міщук; прим. Р. С. Міщука, В. С.

Шандри. Київ: Либідь, 1991. // Сайт «Ізборник». URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag08.htm> (дата звернення: 17.06.2019).

57. Драгоманов М. Єго юбилей, смерть, автобіографія і спис творів: Зладив і видав М. Павлик. Львів, 1896. 460 с. / Сайт наукової бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. URL: <http://lib.npu.edu.ua/new-collections/documents/visu/32> (дата звернення: 10.06.2019).

58. Драгоманов М. Пропаций час: українці під Московським царством, 1654–1876 рр. // Український історичний журнал. 1991. № 9. С. 131–143.

59. Зеров М. Історія українського письменства / Упоряд. М. Сулима. Київ: Основи, 2003. 1301 с.

60. И. С. [Срезневский И.]. Предисловие // Запорожская старина. 1833. Харьков. Ч. 1. С. 5-25 / Сайт «Чтиво. Електронна бібліотека». URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Sreznevskiy_Izmail/Zaporozhskaia_starina_Ch1/ (дата звернення: 24.06.2019).

61. Кордуба М. Академик Михайло Грушевський як історик // ЛНВ. 1922. Т. 25. С. 346–357.

62. Кордуба М. Розвідки д-ра Раймунда Фридриха Кайндля з етнографії руської // Записки НТШ. 1896. Т. 11. С. 1–10.

63. Костомаров М. І. Книга буття українського народу. [Б. м.: б. д.]. 23 с. // Сайт «Чтиво. Електронна бібліотека». URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Kostomarov/Knyha_buttia_ukrainskoho_narodu/ (дата звернення: 10.06.2019).

64. Костомаров Н. Исторические произведения. Автобиография. Киев, 1990. С. 425-438

65. Костомаров Н. Славянская мифология: сочинение. Киев: Тип. И. Вальнера, 1847. 113 с. // Сайт «Електронна бібліотека Україніка». URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001122> (дата звернення: 20.05.2019).

66. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство / Сайт «Ізборник». URL: <http://litopys.org.ua/krypgvol/krypgv.htm> (дата звернення: 21.05.2019).

67. Крип'якевич І. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894–1913 роках // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Том ССХХІІ. Праці Історико-філософської секції. Львів, 1990. С. 392–411.
68. Крип'якевич І. Михайло Грушевський. Життя і діяльність // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. Я. Ісаєвич; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2001. 958 с.
69. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції, 1917–1921. Прага: Пробоєм, 1942. Ч. 1: Центральна Рада – Гетьманщина. Директорія. 212 с.
70. Максимович М. Вибрані твори / Упор, і вст. ст. В. Короткого. Київ: Либідь, 2004. 360 с. («Пам'ятки історичної думки України»).
71. Максимович М. Украинские народные песни: Предисловие // Максимович М. А. Собрание сочинений. Киев, 1877. Т. II. С. 453–454. Сайт «Україніка. Електронна бібліотека». URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000205> (дата звернення: 22.04.2019).
72. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Українознавча б-ка НТШ. Львів, Нью-Йорк, 1999. 190 с. / Сайт «Україніка. Електронна бібліотека». URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0005782> (дата звернення: 23.04.2019).
73. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Студії музею визвольної боротьби України. Прага, 1942. Т. 1. 367 с.
74. Огієнко І. Наголос, яко метод означення виходу стародрукованих книжок // Записки НТШ. Львів, 1925. Т. СХХХVІ–СХХХVІІ. С. 198–224.
75. Огієнко І. Псалтир половини ХVІІІ в. в лемківському перекладі // Записки НТШ. Львів, 1930. Т. ХСІХ. С. 97–140.
76. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Передм. М. І. Жулинського. Київ: Довіра, 1992. 140 с.
77. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Укр. Вільний Ун-т; Друзі т-ва ім. І. Ващенка Київ: Наукова думка, 2001. 912 с.

78. Слабченко М. Паланкова організація Запорозьких Вольностей Праці Комісії для виучування історії західно-руського та українського права. Київ З друк. Укр. Акад. Наук. [Вип. 6]. 1929. XLII, 527, II, [1] с. // Сайт «Чтиво. Електронна бібліотека». URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Slabchenko_Mykhailo/Palankova_orhanizatsiia_Zaporozkykh_Volnostiv/ (дата звернення: 10.06.2019).

79. Смаль-Стоцький С. Правописна справа // Україна. 1926. Кн. IV. С. 180–191.

80. Томашівський С. Володимир Антонович: Його діяльність на полі історичної науки // Літературно-науковий вістник. 1906. Т. 33. Кн. 1–3. С. 471–478.

81. Торський В. Українська державність і нова роля «Просвіт». Харків: Рух, 1918 // Сайт «Культура України. Електронна бібліотека». URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=11476> (дата звернення: 10.07.2019).

82. Щербина В. Рецензія на: Л. Окіншевич «Генеральна (козацька) рада на Україні-Гетьманщині XVII–XVIII ст.» // Україна. 1929. Кн. 6. С. 169–171.

Джерела особового походження

83. Антонович В. Б. Автобіографічні записки // Літературно-науковий вістник. 1908. Т. 43. Кн. VII–IX.

84. Барвінський О. Спомини з мого життя / Упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. Київ: Смолоскип, 2004. 528 с.

85. Великий Українець : Матеріали з життя і діяльності Грушевського / Упоряд. і підготов. текстів та фотоматеріалів, комент. та прим. А. П. Демиденка; Редкол. О. Т. Гончар та ін.; Вступ. слово Л. М. Кравчука; Післямова Ф. П. Шевченка. Київ: Веселка, 1992. 552 с.

86. Грушевський М. Відкритий лист М. С. Грушевського до співвітчизників // Український історик. 2000. № 4. С. 54–55.

87. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 роки): Науково-популярне видання. Київ: Темпора, 2007. 272 с.

88. З листа В. І. Вернадського до М. В. Василенка про шляхи організації Української Академії Наук // Історія Академії Наук України (1918–1923): Документи і матеріали. Київ: Наукова думка, 1994. 340 с.

89. Кордуба М. Переворот на Буковині: З особистих споминів // Літературно-науковий вістник. 1923. Т. 81. С. 320–333.

90. Листування Михайла Грушевського / Упоряд. Р. Майброта, В. Налуко, Г. Бурлака, І. Гирич; ред. Л. Винар. Київ, Нью-Йорк, Париж, Львів, Торонто, 2001. 420 с.

91. Наталія Полонська-Василенко. Спогади. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 591 с.

Монографії, брошури, статті

92. Атаманенко А. Процес розвитку української історичної науки у висвітленні Олександра Оглоблина // Український історик. 2000. № 4 (147). С. 67–85.

93. Білик Н. Постать Б. Лепкого у контексті українсько-польських взаємин // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. М. М. Алексієвця. Тернопіль: Джура, 2005. Ч. 1. С. 199–211.

94. Білінський Я. Советизація Української Академії наук (1928–1987) // 125 років київської української академічної традиції (1861–1965) / Укр. Вільна Академія наук у США. Нью-Йорк, 1993. 642 с. / Сайт «Україніка. Електронна бібліотека». URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001731> (дата звернення: 10.06.2019).

95. Білодід В.Д. Історіографія української етноментальності: В. Б. Антонович: Історіософські нариси / За ред. Н. П. Поліщук. Київ: Вища школа, 2011. 335 с.

96. Боднарчук Т., Усенко Б. Линниченко Іван Андрійович // Юридична енциклопедія / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького/ Ю. С. Шемчушенко (ред.) Київ: Вид-во Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. С. 475–476.

97. Бойко Н. Михайло Максимович – навіки з рідним краєм. Черкаси: Брама, 2004. 247 с.
98. Букет Є. Нариси з історії Київської «Просвіти». Київ: ВЦ «Просвіта», 2014. 112 с.
99. Верба І. Мірза-Авак'янц Наталія Юстинівна // Довідник з історії України. 2 вид., доопрац. і допов. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 475.
100. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми української регіоналістики в Україні / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2003. 480 с.
101. Винар Л. Дм. Ів. Дорошенко: Життя і діяльність // Український історик. 2001. № 1–4. С. 9–65.
102. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка (1892–1934). Нью-Йорк, Дрогобич, Львів, 2006. 383 с.
103. Гомотюк О. Згорання українознавства в умовах утвердження сталінського тоталітарного режиму // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Історія. Тернопіль, 2006. Вип. 1. С. 39–45.
104. Гомотюк О. Злет і трагедія українознавства на зламі епох (90-ті рр. XIX ст. – перша третина XX ст.): монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2007. 552 с.
105. Гомотюк О. Історія українознавства. Київ: Академвидав, 2011. 512 с.
106. Гомотюк О. Є. Історія та культура козацтва у наукових студіях І. Я. Франка // Українознавство. 2011. № 3 (40). С. 115–123.
107. Горбатюк В. Г. Андрій Ніковський як активний діяч українського товариства «Просвіта» та Українського клубу в Одесі (1906–1912 рр.) // Українська біографістика. 2011. Вип. 8. С. 191–207.
108. Данилюк Д. Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX ст.). Ужгород: Ужгород. держ. ун-т, Наук.-дослід. ін-т карпатознавства, 1999. 348 с.

109. Добржанський О., Масіян Н., Никирса М. Нації та народності Буковини у фондах Державного архіву Чернівецької області (1775–1940). Чернівці: Золоті литаври, 2003. 172 с.

110. Зуляк І. Календарі «Просвіти» – важлива складова видавничої діяльності товариства (1869–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2014. Вип. 2. Ч. 1. // Сайт «Чтиво. Електронна бібліотека». URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Zuliak_Ivan/Kalendari_Prosvity_vazhlyva_skladova_vydavnychoi_diialnosti_tovarystva_1869_1939_r/ (дата звернення: 11.06.2019).

111. Зуляк І. Участь «Просвіти» у формуванні національної свідомості українців у Східній Галичині (кінець 60-х рр. XIX – початок XX ст.) // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. Вип. 5. У 2 ч. Ч. 1 // Сайт «Чтиво. Електронна бібліотека». URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Zuliak_Ivan/Uchast_Prosvity_u_formuvanni_natsionalnoi_svidomosti_ukraintsiv_u_Skhidnii_Halychyni/ (дата звернення: 11.06.2019).

112. Історія Наукового товариства ім. Шевченка. Нью-Йорк, Мюнхен, 1949. 51 с.

113. Калакура Я. Археографічна школа Університету Св. Володимира // Український археографічний щорічник. Київ, 2012. Вип. 16/17. Сайт «Чтиво. Електронна бібліотека». URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Kalakura_Yaroslav/Arkheohrafichna_shkola_Universytetu_Sv_Volodymyra/ (дата звернення: 10.06.2019).

114. Калакура Я. Українська історіографія: Курс лекцій. Київ: Генеза, 2004. 495 с.

115. Кириченко Р. Іван Лужицький, Хведір Вовк – подвижники української культури і науки: у контексті українсько-французьких відносин // Українознавство в розбудові громадянського суспільства в Україні. Зб.

наук. пр. Наук.-дослід. ін-ту українознавства МОН України. Київ: Міленіум, 2004. Т. III. С. 211.

116. Колесник І. Українська історіографія (XVIII – початок ХХ століття): Навч. посіб. для студ. вузів. Київ: Генеза, 2000. 256 с.

117. Колесник М. Історичне товариство Нестора-літописця та його вклад у розвиток історичної науки в Україні // Український історичний журнал. 1995. № 5. С. 28–37.

118. Коцур А. Українська історична думка та формування центрів українознавства Наддніпрянщини в I-й половині ХІХ ст. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Тернопіль: Вид-во Терноп. держ. пед. ун-ту ім.В. Гнатюка, 2002. Вип. 1. С. 159–167.

119. Круглашов А. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова. Чернівці: Прут, 2001. 485 с.

120. Крупницький Б. Д. І. Дорошенко – піонер української історичної науки // Український історик. 2001. С. 68–73.

121. Курас І., Водотика С. Академік М. Є. Слабченко // Український історичний журнал. 1993. № 11–12. С. 92–108.

122. Кушплір Д., Підкова І. Лизанівський Іван // Довідник з історії України. 2 вид., доопрац. і допов. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 405.

123. Лазарович М. Ілюстрована історія України: Короткий курс лекцій. 3-тє вид., перероб. і допов. Тернопіль: Джура, 2007. 470 с.

124. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ: Основи, 1994. Т. 1. С. 413–451.

125. Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу й нації // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ: Основа, 1994. Т. 1. 424 с.

126. Литвин М., Литвин Т. Краєзнавчі студії Івана Крип'якевича // Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2017. Спец. вип. 3. С. 362–371.

127. Ляхоцький В. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2000. 527 с.

128. Малик Я. Христюк Павло Оникійович // Довідник з історії України. 2 вид., доопрац. і допов. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 1028–1029.

129. Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кін. ХІХ – перша третина ХХ ст.). Черкаси: Відлуння-Плюс, 2001. 439 с.

130. Матяш І. «Він ніколи не був ні шовіністом, ні націоналістом, а лише українцем...» Життєва драма О. Грушевського // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2000. № 2/4 (13/15). С. 252-264.

131. Матяш І. Катерина Грушевська: Життя і діяльність. Київ: Україна, 2004. 238 с.

132. Матяш І. Український соціологічний інститут М. С. Грушевського: основні напрями та етапи діяльності // Український історик. 2000. № 41(147). С. 44–57.

133. Матяш І., Юркова О. Грушевська Катерина Михайлівна // Довідник з історії України. – 2 вид., доопрац. і допов. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 187.

134. Міщук А. І. Громадська та наукова діяльність Юліана Целевича (1843–1892 рр.). Косів: Писаний Камінь, 2009. 192 с.

135. Моця О. П. «Українська тема» в працях Володимира Антоновича // Археологія. 2011. №3. Сайт «Чтиво. Електронна бібліотека». URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Motsia_Oleksandr/Ukrainska_tema_v_pratsiakh_Volodymyra_Antonovycha/ (дата звернення: 30.06.2019).

136. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та дослідження його фондів: Історико-архівні нариси / Асоціація українців Словаччини, Наукове т-во ім. Т. Шевченка у Словаччині. Київ, 2005. 147 с.

137. Новицький В. Державне минуле України як предмет науки // Україна. 1929. Вересень. С. 3–20.

138. Оглоблин О. Українська історична наука в 1920-х роках // Український історик. 2000. Т. 1–3 (144–146). С. 79–86.

139. Оглоблин О. Українська історіографія на Наддніпрянській Україні в 1920–1930-х роках // Український історик. 2003. 1–5 (156–160). С. 92–140.

140. Оглоблин О. Як большевики руйнували українську історичну науку // Український історик. 2000. № 1–3 (144–146). С. 33–38.

141. Осташко Т. Чечель Микола Федорович // Довідник з історії України. 2 вид., доопрац. і допов. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 1054.

142. Осташко Т. Шраг Микола Ілліч // Довідник з історії України. 2 вид., доопрац. і допов. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 1095–1096.

143. Павлишин О. «Соборницька» ідея в дискурсі еміграційної історіографії української революції // Україна на історіографічній мапі міжвоєнної Європи / Ukraine on the Historiographic Map of Interwar Europe: Матеріали міжнародної наукової конференції (Мюнхен, Німеччина, 1–3 липня 2012 р.). К.: Інститут історії України, 2014 / Сайт «Чтиво. Електронна бібліотека». URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Pavlyshyn_Oleh/Sobornytska_ideia_v_dyskursi_emihratsiinoi_istoriohrafii_ukrainskoi_revoliutsii/ (дата звернення: 30.06.2019).

144. Павлишин О. Смаль-Стоцький Степан // Довідник з історії України. 2 вид., доопрац. і допов. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 787–788.

145. Падох Я. Історична заслуга професора Миколи Чубатого // Свобода. 1975. 24 вересня. Ч. 179. С. 2–3.

146. Палієнко М. Образ «Киевской Старины» у спогадах та епістолярії сучасників // Сіверянський літопис. 2014. № 6. С. 233–247.

147. Панькова С. Мазуренко Василь Петрович // Довідник з історії України. 2 вид., доопрац. і допов. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 440.

148. Політична історія України ХХ ст.: У 6 т. / НАН України, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень / Ред. кол.: І. Ф. Курас та ін. Київ, 2003. Т. 3: Утвердження радянського ладу в Україні (1921–1938). 390 с.

149. Полонська-Василенко Н. Українська Академія наук: нарис історії / Інститут для вивчення історії та культури ССРСР. Мюнхен: Друк. «Logos», 1955. 150 с. (Досліди і матеріали: серія 1; ч. 21) / Сайт «Електронна бібліотека Україніка». URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0000980> (дата звернення: 30.06.2019).

150. Попова Т. Алексей Маркевич. Історіографічні дослідження в Україні //Визначні постаті української історіографії. Київ, 2003. Вип. 12. С. 114–135.

151. Попович М. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2000. 727 с.

152. Потульницький В. Національно-державницький напрям в українській етнополітичній думці // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького / Відп. ред. Ю. Римаренко. Київ: Генеза, 1996. 942 с.

153. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2004. 648 с.

154. Сергійчук В. «Українізація Росії». Політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923–1932 роках. Київ: Українська видавнича спілка, 2000. 232 с.

155. Сірук О. І. Внесок В. Б. Антоновича у наукове українознавство // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти: Збірник наукових праць за матеріалами XVIII Міжнародної науково-практичної конференції. 30-31 травня 2019 р. Монреаль (Канада): Центр сучасної педагогіки «Навчання без кордонів», 2019. С. 113-116.

156. Скрипник П. Михайло Грушевський і Львівський університет // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. 2016. Вип. 21. С. 178–186.

157. Смолій В. А., Пінчук Ю. А., Ясь О. В. Микола Костомаров: Віхи життя і творчості: Енциклопедичний довідник / Вступ. ст. і заг. ред. В. А. Смолія; Ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. М. Даниленко, М. П. Ковальський, В. Ф. Колесник, А. М. Михненко, Ю. А. Пінчук, О. П. Реєнт, О. В. Ясь (відп. секр.). Київ: Вища школа, 2005. 543 с.

158. Соболю П. Українофобія у вищих навчальних закладах Півдня України: 20–30-ті рр. ХХ ст. // Український історичний журнал. 2005. №2. С. 85–89.

159. Стеблій Ф. Сподвижник Маркіяна Шашкевича: Яків Головацький – діяч українського національного відродження / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Шашкевичівська комісія; Б-ка Шашкевичіани. Львів, 2004. 93 с.

160. Сторіччя Матері Просвіти. 1868–1968 // Нарис історії Матірнього Товариства «Просвіти» і огляд товариств у Канаді. Вінніпег (Манітоба), 1968. 309 с. / Сайт «Діаспоріана. Електронна бібліотека. URL: <http://diasporiana.org.ua/istoriya/9546-naris-istoriyi-matirnogo-tovaristva-prosviti-i-oglyad-prosvitnih-tovaristv-u-kanadi/> (дата звернення: 3.09.2019).

161. Тарасенко О. Школа істориків університету Св. Володимира: Микола Іванович Костомаров // Київські історичні студії. 2016. №1. С. 127–134.

162. Тарасенко О. О. Штрихи до творчого портрета В. С. Іконникова (з нагоди 170-річного ювілею) // Київ і кияни у соціокультурному просторі ХІХ – ХХІ століть: національний та європейський контекст: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 12 квітня 2012 р. С. 68–75 / Сайт «Інституційний репозитарій Київського університету імені Бориса Грінченка. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1955/> (дата звернення: 10.06.2019).

163. Тимошик М. Видавнича діяльність Київської археографічної комісії // Київська старовина. 2002. № 5. С. 80–87.

164. Токар Л. Українознавство в системі наук і навчальних дисциплін // Українознавство. 2003. № 2–3 (7–8). С. 47–52.
165. Трубчанінов С. В. Наукова та педагогічна діяльність Василя Данилевича в царині історичної географії // Сторінки історії: збірник наукових праць. Київ: Київський політехнічний інститут, 2018. Вип. 46. С. 73–99.
166. Трубчанінов С. В. Олександр Грушевський і становлення української історичної географії в 1919–1931 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. 41. С. 235–241.
167. Трубчанінов С. В. Перший історико-географ Південної Росії (Філіп Бруун) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. 2013. Т. 23. С. 344–359.
168. Ульяновський В. Син України (Володимир Антонович: громадянин, учений, людина) // Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. Київ: Либідь, 1995. С. 5–76.
169. Ульяновський В. Чому не було створено «Празької історичної школи» // Український історик. 2000. Т. 1–3 (144–146). С. 208–256.
170. Франко А., Франко О. Аналіз документів та матеріалів особистого наукового архіву Вадима Щербаківського // Вісник Інституту археології. 2009. Вип. 4. С. 62–74.
171. Франко О. Федір Вовк – учений і громадський діяч. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2000. 378 с.
172. Цвілюк С. Українізація України. Тернистий шлях національно-культурного відродження доби сталінізму. Одеса: Маяк, 2004. 199 с.
173. Шаповал Ю. «Єжовщина» // Довідник з історії України. 2 вид., доопрац. і допов. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 238.
174. Шаповал Ю. І в Україні свяtilось те слово. Львів: Світ, 2003. 680 с.
175. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії / Центр іст. політології Ін-ту політ. і етнонац. досліджень НАН України; Переяслав-Хмельницький держ. пед. ін-т ім. Г. Сковороди. Київ: Генеза, 2001. 560 с.

176. Шевельов Ю. Олександр Потебня і українське питання. Спроба реконструкції цілісного образу науковця. 1991 [б. м.] // Сайт «Чтиво. Електронна бібліотека». URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Sheveliov_Yurii/Oleksander_Potebnia_i_ukrainske_pytannia/ (дата звернення: 10.06.2019).

177. Шуст Р. Коссак Григорій // Довідник з історії України. 2 вид., доопрац. і допов. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 356.

178. Юркова О. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924–1930). Київ, 1999. 433 с.

179. Юркова О. Клименко Пилип Васильович // Довідник з історії України. 2 вид., доопрац. і допов. / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 312.

180. Якимович Б.З. Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 691 с.

181. Ясь О.В. «Літературно-науковий вістник» // Енциклопедія історії України. Київ: Наук. думка, 2009. Т.6: Ла–Мі. С.233–237.